

UOT 343.4(094)

DOI: <https://doi.org/10.62130/XMDU9765>**Ayişə ƏLİYEVƏ**

Azərbaycan Respublikası DİN-in

Polis Akademiyasının

II kurs magistrı, polis leytenantı

e-mail: ayisha.aliyeva19@gmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ƏQLİ MÜLKİYYƏT HÜQUQUNUN CİNAYƏT HÜQUQI MÜDAFİƏSİNİN ƏSASLARI

XÜLASƏ

Məqalə əqli mülkiyyət hüququnun əsaslarını, əqli mülkiyyət hüquqları əleyhinə cinayətlərin anlayışını konstitusion və cinayət hüquqi aspektdən tədqiq edir. Araşdırma zamanı əqli mülkiyyətin nəzəriyyədəki təsnifatına uyğun olaraq cinayət qanunvericiliyində təsbit olunmuş cinayət tərkibləri, habelə əqli mülkiyyət hüquqları sahiblərinin maraqlarının qorunması ilə bağlı yaranan münasibətlər nəzəri olaraq şərh edilmişdir. Həmçinin mövzuda müstəqillik dövründən əvvəl qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində əqli mülkiyyət hüquqlarının təsbitinin səciyyəvi xüsusiyyətləri müasir qanunvericilik aktlarında həmin hüquqların müdafiəsinin təmin edilməsi ilə bağlı normalarla qarşılıqlı təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, konstitusiya hüququ, cinayət hüququ, əqli mülkiyyət hüquqları, intellektual məhsul, müəlliflik hüquqları, əmtəə nişanı, əqli fəaliyyət

Giriş

Əqli mülkiyyətin bir anlayış kimi formalaşması, inkişafı ilə bağlı hüquqi aspektlərdə problemlər həmişə aktual olmuşdur. Belə ki, əqli mülkiyyət insan cəmiyyətinin mühüm dəyərlərini özündə ehtiva edən bir institutdur. İnsanın, cəmiyyətin və dövlətin inkişafında əqli mülkiyyət hüququnun müdafiəsinin, əqli fəaliyyətin nəticələrinin iqtisadiyyatda tətbiq olunmasının mühüm faydalar verdiyi müşahidə olunmuşdur. Məhz bu səbəbdən, əqli mülkiyyət hüququ dövlətlər tərəfindən konstitusiya quruluşunun əsaslarından birini təşkil edən əsas insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarından biri kimi konstitusion səviyyəyə qaldırılmışdır.

Bəşəriyyətin inkişafının bütün mərhələlərində olduğu kimi əqli mülkiyyət müasir dövrümüzdə subyektiv xarakter daşıyır. Fərdin intellektual fəaliyyətindən doğan əqli mülkiyyət müəyyən as-

pektlərdə cəmiyyətin və dövlətin maraqlarına nüfuz edir. İntellektual fəaliyyət nəticəsində tarixin hər hansı mərhələsində yaranmış predmetlər, əşyalar məhz öz yaradıcılarına məxsus olub, əqli əməyin nəticəsi kimi yaradıcı şəxslərin mülkiyyəti sayılırdısa, müasir dövrdə bu predmetlərdən hamı istifadə edə bilir və həmin əşya və predmetlər cəmiyyət üzvləri üçün faydalı, o cümlədən adi bir əşyaya çevrilmişdir.

Hüquqi termin kimi “əqli mülkiyyət” anlayışı ilk dəfə Fransa hüququnda istifadə edilmişdir [14, s. 8]. İnqilabdan sonrakı dövrdə Fransa qanunvericiliyində təbii hüquqlara üstünlük verilir. Fransa qanunvericiliyi müəlliflik və patent hüququnun subyektinə ondan ayrılmaz, əsərin və ixtiranın yaradıcısına təbiətdən verilmiş, habelə dövlətin də həmin hüquqları tanıyıb təsdiq etməsindən asılı olmayan normaları özündə ehtiva etmişdir [15, s. 12].

Belə ki, təbii hüquq nəzəriyyəsində həmin kateqoriya hüquqlar dövlət tənzimləməsindən asılı olmayaraq məhz insan zəkəsindən və onun təbiətindən doğan ideal hüquqlara aiddir. Biz bu yanaşma ilə razıyıq. İnsan hüquqlarının nəsillər üzrə bölgüsünə nəzər saldıqda görürük ki, mahiyyətə universal və insandan ayrılmaz olan hüquqlar I nəsil hüquqların tərkib hissəsi olan təbii hüquqlarda təzahür edir. Çünki təbii hüquqlar insan davranışına və ya hər hansı inanclara bağlı olmadan mövcuddur. Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquq və azadlıqlarının olması Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da öz təsbitini tapmışdır (maddə 24.II) [1]. Konstitusiyamızda əks olunan insan hüquq və azadlıqların ardıcılığına nəzər saldıqda, insanın birinci nəsil hüquqları sırasına aid edilən yaşamaq, azadlıq və mülkiyyət hüququndan sonra əqli mülkiyyət hüququnun olduğunu görürük. Məhz buna görə, əqli mülkiyyət hüququna subyektin təbii-mənəvi tələbatından doğan və intellektual əməyi nəticəsində formalaşan mücərrəd və ya maddiləşmiş obyekt üzərindəki müstəsna səlahiyyətlərinin ifadəsi anlayışını verə bilərik. Başqa cür desək, əqli mülkiyyət hüququ təbiət tərəfindən yaradıcı fərdə bəxş edilən, onun intellektual əməyinin nəticələrinə müstəsna və ayrılmaz hüququdur.

XIX əsrdə öndə gedən Avropa dövlətlərinin qanunlarında əqli mülkiyyət hüquqlarına (yəni, müəlliflik və patent hüququna) müasir mülkiyyət hüququ kimi yanaşılması geniş yayılmışdı [15, s. 13]. Hətta əqli mülkiyyət hüququnu mülki hüququn tərkib elementi kimi əks etdirən fikirlər hüquq ədəbiyyatların əksini tapmışdır. Lakin biz yanaşma ilə razılaşmırıq. Biz “əqli mülkiyyət”i hərfi mənada təhlil edərək bu anlayışın məzmununa daha yaxşı aydınlıq gətirə bilərik. Belə ki, əqli mülkiyyət “əql” (ağıl) və “mülkiyyət” sözlərinin məzmunu etibarilə vəhdətindən yaranmışdır. Ərəb mənşəli söz olan ağıl (əql) insanın ətraf aləmə münasibətini tənzimləmə qabiliyyəti olub, gerçəkliyin şüurda inikasının ali formasıdır. Bu sözün mənasına ən sadə şəkildə insanda düşünmə və dərk etmə qabiliyyəti, zəka, şüur, idrak kimi yanaşa bilərik. Əqli mülkiyyət termininin tərkib elementi olan “əqli” sözü ağıla əsaslanan, ağıla

mənsub, ağılla görülən, ağılla olan mənasında işlədilir. Mülkiyyət sözü özlüyündə aidiyyət, sahiblik, mənsubiyyət, yiyəlik kimi məna çalarları daşımaqla, bir şəxsə məxsus olub, onun ixtiyarındakı əmlak, şey anlamlarını ifadə edir. Azərbaycan Respublikasının Ali Qanununda öz təsbitini tapmışdır ki, mülkiyyət hüququ şəxsin fərdi və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarını müəyyən edir [1]. Lakin əqli mülkiyyət hüququ mülkiyyət hüququndan fərqli anlayış olub insanın zəkəsinin əqli fəaliyyəti nəticəsində formalaşan qeyri-maddi əmlaka sahibliyi, istifadəni və həmin “əmlak” barəsində sərəncam vermək hüquqlarını özündə birləşdirir. Əmlaka sahiblik, ondan istifadə və onun barəsində sərəncam hüquqları mülkiyyət hüququna xas elementlər olsa da, bu elementlərin əqli mülkiyyət hüququnda da təzahür tapdığını görürük. Lakin, qeyri-maddi əmlak üzərində sahiblik və sərəncam hüquqları intellektual məhsulun yaradıcısının müstəsna hüququ hesab olunduğu halda, intellektual mülkiyyətdən istifadə hüququ geniş subyektlər dairəsini əhatə edə bilər.

Digər mülkiyyət növlərində olduğu kimi əqli mülkiyyət də alqı-satqı edilə, icarəyə verilə, dəyişdirilə, yaxud əvəzsiz verilə bilər. Buna baxmayaraq, unutmamaq olmur ki, əqli mülkiyyət hüququnun obyektinə mücərrəddir, o, ilk əvvəl maddi olaraq mövcud olmur. Məhz bu kontekstdən yanaşdıqda əqli mülkiyyət hüququnun obyektinə belə anlayış vermək olar ki, bu hüququn mücərrəd obyektinə ali varlıq olan insanın yalnız ona məxsus xüsusiyyətləri, yəni ağıl, şüuru, düşünmək bacarığı ilə dərin zehni və hissi proseslərdən keçərək maddi aləmdə konkretləşib predmetə çevrilir. Əqli əməyin nəticələri əsər, ixtira və digər yaradıcılıq məhsulu formasında maddiləşdiyindən üçüncü şəxslər tərəfindən istifadə oluna bilər. Bu istifadə özlüyündə yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada istifadəni nəzərdə tutmur. Əqli mülkiyyət hüququnun obyektlərinin qanunsuz istifadəsi — intellektual fəaliyyətin nəticələrinin “oğurlanması”, “mənimsənilməsi” sosial və iqtisadi inkişafın ən yüksək pilləsinə çatmış cəmiyyətin ən aktual problemlərindən sayılır. Bu kimi halların qarşısının alınması üçün dövlət əqli mülkiyyət obyektinin yaradıcısının müstəsna hüququnu ta-

niyaraq, qanunla ona öz “mülkiyyətini” qoruyan hüquqlar verir.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan hüquqi dövlət kimi formalaşsa da, nə həmin dövrdə, nə də Sovet İttifaqının tərkibində olarkən qanunvericiliyində əqli mülkiyyət hüququna və onun müdafiəsi mexanizminə yer verilməmişdir. Azərbaycan SSR-in 41 ildən artıq qüvvədə olan 1937-ci il tarixli Konstitusiyasının “Vətəndaşların əsas hüquq və vəzifələri” adlanan 11-ci fəslində [17, s. 24] məhdud sayda yer verilən hüquq və azadlıqlar arasında nəinki əqli mülkiyyət hüququ, hətta fikir azadlığı, yaradıcılıq azadlığı öz təsbitini tapmamışdır. Azərbaycan SSR-in 1978-ci il tarixli Konstitusiyasının “Azərbaycan SSR vətəndaşının əsas hüquqları, azadlıqları və vəzifələri” adlı 6-cı fəslində yaradıcılıq azadlığından bəhs edən 45-ci maddədə əqli mülkiyyətə dair elementlərə yer verilsə də, həmin maddə siyasi xarakter daşımaqla, təbiətən insana verilən yaradıcılıq azadlığını və ondan doğan əqli fəaliyyətin nəticələrini kommunizm quruluşunun idaye sərhədləri ilə məhdudlaşdırır. Həmin maddədə belə qeyd olunmuşdur ki, Azərbaycan SSR vətəndaşlarının kommunizm quruluşunun əsaslarına görə texniki, elmi və bədii yaradıcılıq azadlığı təminat altında idi. Sözügedən azadlığa ixtiraçılıq fəaliyyətinin və elmi araşdırmaların artırılması, incəsənətin və ədəbiyyatın daha da inkişafı yolu ilə nail olunurdu [18, s. 19].

Müstəqillikdən sonrakı dövrdə əqli mülkiyyət hüququ və onun növləri ilk dəfə Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin əsası olan 12.11.1995-ci il tarixli Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Konstitusiyamızın 30-cu maddəsində hər kəsin əqli mülkiyyət hüququnun olması və ixtiraçılıq, müəlliflik hüquqlarının, həmçinin əqli mülkiyyət hüququnun başqa növlərinin qanunla qorunması təsbit olunmuşdur. Əqli mülkiyyət hüququ ilə bağlı fundamental normaların Konstitusiyanın III fəslində insanın təbii hüquqları olan yaşamaq, azadlıq, mülkiyyət hüququndan sonra yer verilməsi olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir. Beləliklə, əqli mülkiyyət hüquqlarını özündə ehtiva edən normalar konstitusiyanın təməl müddələrinə əsaslanır. Əsas insan hüquqlarından biri olan əqli mülkiyyət hüququ onun obyektinin döv-

lət tərəfindən qorunmalı olduğu hüquqlar sırasındadır.

Konstitusiyaya ilə hər bir şəxsin hüquq və azadlıqlarının məhkəmə və inzibati qaydada müdafiəsinə təminat verilir [1]. Əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulması inzibati və cinayət məsuliyyətinə səbəb olur. Bu kateqoriya aid olan inzibati xəta və cinayət tərkibləri müvafiq qanunvericilik aktlarında insan və vətəndaşın konstitusiyaya hüquq və azadlıqları əleyhinə olan əməllər sırasında yer almışdır. Azərbaycan Respublikasında əqli mülkiyyət hüquqları bilavasitə cinayət qanunvericiliyi ilə qorunur.

Yaxın tarixə nəzər saldıığımız zaman görünür ki, Azərbaycan SSR-in ilk cinayət qanunu qəbul edilənə qədər cinayət hüquq normalarını əks etdirən bəzi dekret və qərarlarda, Azərbaycan İctimai Şura Cümhuriyyətinin 1922 və 1927-ci il Cəza Məcəlləsində, Azərbaycan SSR-in 1948 və 1960-cı il Cinayət Məcəllələrində [16] XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəlləri üçün aktualıq daşıyan insan hüquqları ilə bağlı müddələrlə yer verilməmiş, əqli mülkiyyət hüququ ilə bağlı cinayətlər 1948-ci il Məcəlləsində müəlliflik hüquqlarının pozulması, ədəbi, musiqi, bədii və elmi əsərlərdən özbaşına istifadə etmək adlı 221 və 221-1-ci maddələrdə əks olunaraq əmlak cinayətlərinə [16, s. 527], 1960-cı il Məcəlləsində isə müəlliflik və ixtiraçılıq hüquqlarını pozma adlı 140-cı maddədə əks olunaraq vətəndaşın siyasi və əmək hüquqları əleyhinə olan cinayətlərə daxil edilmişdir [16, s. 701].

1948-ci il Cinayət Məcəlləsinin 221-ci maddəsinə əsasən müəlliflik hüquqlarının pozulması dedikdə bildirişdə ixtira müəllifini bilə-bilə düzgün göstərməmək, həyata keçirilmək hüququ dövlətə məxsus ola ixtiradan düzgün istifadə etməmək, həmçinin bildiriş verilmədən qabaq ixtiraçının razılığı olmadan ixtiranı elan etmək nəzərdə tutulmuşdur [16, s. 527]. Belə ki, sözügedən maddə əmlak cinayətlərindən biri olan dələduzluğun xüsusi növü kimi əks olunmuşdur. Həmin maddənin dispozisiyasında qeyd olunan müəlliflik hüququ özlüyündə ixtiraya müəlliflik hüququnu nəzərdə tutaraq müasir müəlliflik hüququndan bir qədər fərqli anlayışı ifadə edir. Həmin Məcəllənin 221-1-ci maddəsinə əsasən ədəbi, musiqi, bədii və el-

mi əsərlərdən özbaşına istifadə müəlliflik hüququ qanununda bununla bağlı nəzərdə tutulan əsaslar pozulduqda cinayət tərkibi yaranır [16, s. 528]. Belə ki, “Müəlliflik hüququ” Qanunu dedikdə burada 1928-ci il tarixli müəlliflik hüququ əsasları nəzərdə tutulur. Müəlliflik hüququ əsaslarının VII maddəsinə uyğun olaraq əsəri ya öz adı ilə, təxəllüslə, yaxud anonim çıxarmaq, eyni zamanda qanunla müəyyən edilmiş müddətə və qanunla icazə verilmiş bütün üsullarla əsəri yenidən çap etdirmək, yaymaq, habelə qanunla yol verilmiş bütün üsullarla əsərdən əmlak mənfəəti əldə etmək üçün müstəsna ixtiyara yalnız müəllif malikdir. Düşünürük ki, 1948-ci il Məcəlləsində əqli mülkiyyət hüququ əleyhinə olan cinayətlərin əmlak cinayətlərinə aid edilməsi, həmin dövrdə bu hüququn əsl məzmununa varmadan onun müəllifinə maddi mənfəət qazandırması halı rəhbər tutulmasından qaynaqlanmışdır. Bundan başqa, həmin Məcəllənin 222-ci maddəsində vicdansızcasına rəqabət aparmaq məqsədilə başqasının əmtəə, fabrik və ya sənəd əlamətindən, nəqş, rəsm və modelindən, həmçinin özgənin firmasından və adından özbaşına istifadə etmək də əmlak cinayətlərinə aid edilmişdir [16, s. 529]. 1960-cı il Məcəlləsinin 140-cı maddəsində bundan əvvəlki cinayət qanunvericilikdən fərqli olaraq müəlliflik hüququ ilə ixtiraçılıq hüququ biri-birindən fərqləndirilmişdir. Həmin dövrdə qüvvədə olan Konstitusiyada insanın əsas konstitusion hüququ kimi əqli mülkiyyət hüquqları təsbit olunmadığından cinayət qanunvericiliyində intellektual mülkiyyət hüquqlarına ya mülkiyyət hüquqlarının bir növü, ya da siyasi hüquqlar prizmasından yanaşılmışdır.

Azərbaycan SSR-in 1948 və 1960-cı il Cinayət Məcəllələrindən fərqli olaraq müstəqil Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində cinayət sayılan əməllərin dairəsi və cəzaların növləri, həcmi və həddi dəqiq müəyyən edilmişdir [2]. AR CM-də Xüsusi hissəyə daxil olan bölmələr cinayətin obyektinə baxımından həmin ardıcılığa (şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət) uyğun olaraq müvafiq bölmə və fəsilərdə əksini tapmışdır. Bu Azərbaycan Respublikasında təməli Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanan və insan mərkəzli qanunveri-

cilik bazasının mövcudluğunun bariz nümunələrindən biridir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində cinayət qanunvericiliyinin vəzifələri sadalanmışdır. Qüvvədə olan Cinayət qanununun vəzifələrindən biri insan və vətəndaş hüququ və azadlıqlarını cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan ibarətdir [2]. Cinayət Məcəlləsinin hüquqi-mühafizə obyektləri sırasında əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulması ilə bağlı cinayətlər ilk dəfə şəxsiyyət əleyhinə cinayətlər bölməsinə daxil edilmişdir.

Əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulması müəlliflik və ya əlaqəli hüquqları pozmada, inteqral sxem topologiyasından istifadə etməyə münasibətdə müstəsna hüququ pozmada, folklor nümunələrindən istifadə tələblərinin pozulmasında, məlumat toplularından qeyri-qanuni istifadədə, ixtiraçılıq və patent hüquqlarını pozmada ifadə olunur. Əqli mülkiyyət hüquqları müəlliflik hüququnun, patentin və ya əmtəə nişanının sahibinə öz işindən faydalanmağa şərait yaratdığı üçün əqli fəaliyyətin maddiləşmiş obyektləri növündən asılı olaraq özünün kommersiya əhəmiyyətinin dərəcəsinə asılı olaraq müəyyən dəyərə malikdir. Diqqəti cəlb edən məqam məhz budur ki, qanunverici orqan əmtəə nişanından qanunsuz istifadəni iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə aid edərək əqli mülkiyyət hüququnun bu obyektinə iqtisadi kateqoriya kimi yanaşmışdır. Azərbaycan SSR-in 1948-ci il Cinayət Məcəlləsində də məzmunca əmtəə nişanından istifadə qaydalarının pozulmasını nəzərdə tutan 222-ci maddə həmin Məcəllənin “Əmlak cinayətləri” adlı VII fəslində öz əksini tapmışdır. Bu cür yanaşma ona görədir ki, məhz əmtəə nişanı bilavasitə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı olub, bu sahədə istehsal edilən əmtəənin – məhsulun, işin, xidmətin ad hüququdur. Haqsız rəqabətin formalarından biri də rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlididir. Sözügedən hərəkətlərə eyni identifik göstəricilərə malik subyekt tərəfindən hər hansı fərqləndirici nişanla öz adını firma adı kimi istifadəsi halları istisna olmaqla, başqa bazar münasibətləri iştirakçısı olan subyektə məxsus coğrafi göstəricilərin, əmtəə nişanlarının, firma adının və ya adlarının, əmtəə markasının və ya adının qanunsuz istifadə edilməsi aiddir [11].

Bəzi müəlliflərin əsərlərində əqli mülkiyyətin Konstitusiyada müəyyən edilmiş müdafiəsinə qəsd edən cinayətlər (165, 165-1, 165-2, 165-3 və 166-cı maddələr) AR CM-nin 21-ci fəslinin tərkibində sosial iqtisadi hüquq və azadlıqlar kimi təhlil olunmuşdur. Bu cinayət tərkiblərinin ümumi obyektə əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində yaranan hüquq münasibətləri olsa da, əqli mülkiyyət hüquqlarına qəsd edən əməllər cinayət qanunvericiliyində konkretləşmişdir:

- müəlliflik və ya əlaqəli hüquqları pozma;
- müstəsna hüququ pozma (inteqral sxem topologiyasına münasibətdə);
- folklor nümunələrindən istifadə zamanı qanunvericiliyə uyğun tələblərin pozulması;
- qanunsuz olaraq məlumat toplularından;
- patent və ixtira çılıq hüquqlarını pozma [2].

Əqli mülkiyyət əleyhinə cinayətlərin məcəllədəki düzülüşü bu hüququn nəzəriyyədəki klassik təsnifatına uyğun aparılmışdır. Belə ki, müəlliflik hüquqları və əlaqəli hüquqlar, inteqral sxem topologiyası, folklor nümunələri, məlumat topluları ilə bağlı hüquqlar bir təsnifatda birləşmişdir:

- **Müəlliflik hüququnun obyektə** təyinatından, dəyərindən və məzmunundan, habelə ifadə formasından və metodundan asılı olmadan yaradıcılıq fəaliyyətinin məhsulu olan həm açıqlanmamış, həm də açıqlanmış subyektiv yanaşmadan kənar mövcud olan ədəbiyyat, elm və incəsənət nümunələridir [5];

- **İnteqral sxem topologiyası** dedikdə, qeyd edilən sxemin elementlərinin və onların qarşılıqlı əlaqələrinin məcmusunun fəzavi-həndəsi althıqda əks olunmuş yerləşdirilməsi ehtiva edilir [6];

- **Azərbaycan folkloru nümunələri** isə xalqımız və onun ayrı-ayrı fərdləri tərəfindən yaradılan və qorunub saxlanılan, Azərbaycan xalqının ənənəvi-bədii dəyərlərini, dünyagörüşünü, ümid və arzularını, bədii irsin xarakterik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən, şifahi şəkildə yaradılan söz sənəti, rəqsləri, musiqiləri, oyunları və digər xalq yaradıcılığı nümunələrini özündə müəyyən edir [8];

- **Məlumat toplusu** metodik və ya sistemli formada hazırlanmış və elektron və ya digər müvafiq vasitələrlə əldə oluna bilən əsərlərin, verilənlərin və digər materialların təqdiminin obyektiv formasıdır [7].

İxtiraçılıq və patent hüquqlarını pozma bu hüquqları elmi və texniki yaradıcılıq azadlığına Konstitusiyada müəyyən edilmiş zəmanətin təzahürü olaraq qoruyur [13, s. 152]. Sözügedən hüquqların məzmunu "Patent haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda açıqlanmışdır. Həmin Qanuna əsasən ixtira aidiyyəti sahədə üsula və ya məhsula məxsus olan texniki həlləri, faydalı model isə qurğuya aid olan texniki həlləri nəzərdə tutur. Sənaye nümunəsi dedikdə məmulatın yeni zahirəli görkəminə münasibətdə bədii və ya bədii-konstruktiv həll başa düşülür. Patent hər üç predmet üçün dövlət orqanı tərəfindən verilən mühafizə sənədini ifadə edir (maddə 1) [9].

Təhlil olunan cinayətlərdə tərkib o zaman yaranır ki, AR CM-nin 165-166-cı maddələrinin dispozisiyasında göstərilən obyektiv cəhəti xarakterizə edən əməllərin törədilməsi nəticəsində xeyli miqdarda ziyan vurulmuş olsun [2]. Sözügedən cinayətlərin subyektiv cəhəti dolayı və ya birbaşa qəsdə səciyyələnir. Əqli mülkiyyət hüquqlarını pozduğunu dərk edən təqsirkar, nəzərdə tutulmuş əməllərdən hər hansı birini törədərkən, müvafiq zərəri vurmağı həm arzu edir (birbaşa qəsd), həm də belə zərərin vurulmasına şüurlu sürətdə yol verir, yaxud onun baş verməsinə laqeyd münasibət (dolayı qəsd) göstərir. Qeyd olunan cinayətlərin subyektə 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir. Adı çəkilən cinayətlərdə tövsifedici tərkib obyektiv cəhəti xarakterizə edən əməllərin təkrar və mütəşəkkil dəstə və ya qabaqcadan əlbir olan müəyyən qrup şəxs tərəfindən törədilməsini nəzərdə tutur [2]. AR CM-nin 165-166-cı maddələrindəki əməllər xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsiindən asılı olaraq böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət əməlləri kateqoriyasına aid edilir. Belə ki, bu kateqoriya cinayətləri törədən şəxslər həmin maddələrin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş qaydada min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya üç yüz iyirmi saatdan başlayaraq iyirmi günədək ictimai işlər ilə, ağırlaşdırıcı tərkib əlamətləri ilə müşayiət olunduqda isə *iki min* manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək islah işləri və ya eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır [2].

Cinayət Məcəlləsinin 165-166-cı maddələrinə dəki cinayətlərin törədilməsi nəticəsində zərər çəkmiş şəxs yaşından, tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq əqli mülkiyyət hüquqlarının sahibi olan insandır. Fundamental hüquqların və azadlıqların, eləcə də əqli mülkiyyət hüququnun həyata keçirilməsini heç kəs məhdudlaşdırma bilməz [1]. Bu konstitusion müddəə əsasında on dörd yaşından on səkkiz yaşınadək olan şəxslərə də qanun ixtiyar verir ki, övladlığa götürənlərin, valideynlərin və ya digər səlahiyyətli şəxsin razılığı olmadan müstəqil olaraq incəsənət və ədəbiyyat əsərlərinin və qanunla qorunan digər əqli fəaliyyət nəticəsinin müəlliflik hüquqlarını icra etsin [4]. Qanunun bu norması şəxsi hüquqlar kateqoriyasına aid etdiyimiz əqli mülkiyyət hüquqlarının azad təbiətindən qaynaqlanır. Eləcə də, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və digər qanunvericilik aktlarına əsasən vəzifəli şəxslərə xidməti vəzifəsini (səlahiyyətlərini) icra etdiyi dövrdə elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, digər ödənişli vəzifə tutmaq və ya fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq qadağan edilir və bu hərəkətlər korrupsiyaya şərait yaradan hüquqpozmalar sayılır [1]. Qanunvericiliklə müəyyən edilən bu tələbdə elmi fəaliyyətin, yaradıcılıq fəaliyyətinin istisna edilməsi ona dəlalət edir ki, əqli mülkiyyət hüquqları ilə birbaşa bağlı olan bu hüquq hər kəsin eləcə də vəzifəli şəxslərin ayrılmaz şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarıdır.

Cinayət Məcəlləsinin 165.1-ci və 166.1-ci maddələri ilə bağlı cinayət əməllərinin təqibi xüsusi ittiham üzrə həyata keçirilir. Belə olan halda, cinayət təqibi yalnız əqli mülkiyyət hüquqlarının sahibinin, yəni zərər çəkmiş şəxsin tərəfindən verilən şikayət üzrə və zərər çəkmiş şəxs məhkəmə müşavirə otağına gedənədək təqsirləndirilən şəxslə barışdıqda ona xitam verilir [3]. Bu əməllərlə bağlı cinayət təqibinin başlamasının və ona xitam verilməsinin əqli mülkiyyət hüquqlarının sahibinin iradəsindən asılı olduğu üçün, “bu hüquqlar insanın təbii, şəxsi hüquqlarındandır” qənaətinə gəlməyə əsas verir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə əsasən Cinayət Məcəlləsinin 165.2, 165-2, 165-3, 166.2-ci maddələrindəki cinayətlər üzrə cinayət təqibi ictimai ittiham formasında həyata keçirilir və hə-

min işlər üzrə ibtidai istintaq prokurorluq orqanları tərəfindən aparılır [3].

Cinayət Məcəlləsinin 197-ci maddəsində göstərilən cinayətin dispozisiyası haqsız rəqabətin əlamətləri ilə xarakterizə olunur və özgəyə məxsus əmtəə nişanından, eynicinsli əmtəələrin adına oxşar adlardan və ya əmtəə mənşə yerinin adından istifadə olunmasında ifadə olunur. Azərbaycan Respublikasının “Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında” Qanununa əsasən, adıçəkilən nişan sahibkarın xidmətlərini, həmçinin əmtəələrini digər sahibkarın analoji fəaliyyətlərindən fərqləndirən və qrafik formada təsvir edilən nişanların və ya nişanın müəyyən qaydada olan uzlaşmasıdır. Coğrafi göstərici isə əmtəənin mənşəyinin dövlət, ərazi, yaxud müəyyən bölgədəki yer ilə əlaqəsini müəyyən edən, eyni zamanda onun şöhrətini, keyfiyyətini və başqa xüsusiyyətlərini coğrafi mənşə ilə əlaqəli əks etdirən işarədir [10]. Bu cinayətin bilavasitə obyektə sahibkarlıq subyektləri arasındakı rəqabətin maraqları və əmtəə nişanından istifadə hüququdur. Təhlil olunan cinayətin obyektiv cəhətinin zəruri əlaməti törədilən əməl nəticəsində xeyli miqdarda, ağırlaşdırıcı tərkibdə isə külli miqdarda ziyan vurulmasıdır. Burada xeyli miqdar dedikdə, əlli min manatdan yuxarı, lakin iki yüz min manatdan çox olmayan vəsait, külli miqdar dedikdə iki yüz min manatdan çox olan vəsait nəzərdə tutulur.

Adıçəkilən cinayətin subyektiv cəhəti özündə birbaşa və ya dolaylı qəsdə əks etdirir [13, s. 216]. Həmçinin bu cinayətin subyektiv ümumi subyektiv əlamətləri ilə yanaşı xüsusi subyektiv əlamətləri də daşıyır. Belə ki, bu cinayətin subyektiv sahibkarlıq sahəsində fəaliyyət göstərən anlaqlı fiziki şəxsdir. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 197-ci maddəsində göstərilən cinayətə görə cinayət təqibi demək olar ki, Cinayət Məcəlləsinin 165-ci və 166-cı maddələri üzrə həyata keçirilən cinayət təqibi qaydasına uyğundur [3]. AR CM-nin 197-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətindən o halda azad edilir ki, o cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödəsin və ya cinayət nəticəsində əldə edilmiş gəliri tamamilə dövlət büdcəsinə köçürsün, bundan əlavə vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) bir misli miqdarında

dövlət büdcəsinə ödəniş etsin [2]. AR CPM-nin tələblərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanları 197-ci maddədə müəyyən edilən cinayətlərə dair işlər üzrə ibtidai istintaq fəaliyyətini həyata keçirir [12].

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının müasir cinayət qanunvericiliyində təsbit olunan əqli mülkiyyət hüquqları əleyhinə cinayətlərin təhlili onu göstərir ki, əqli mülkiyyət hüququnun nəzəriyyədəki təsnifatına uyğun olaraq əqli mülkiyyətin bütün növlərinə qarşı ictimai təhlükəli əməlin

təqsirli olaraq törədilməsi Cinayət Məcəlləsi ilə cəza təhdidi altında qadağan olunmuşdur. Əqli mülkiyyət hüquqlarının konstitusion səviyyəyə qaldırılaraq birbaşa cinayət qanunu ilə müdafiəsinin təmin olunması müstəqil dövlətimizin qanunvericilik sistemində insan hüquq və azadlıqlarının bu vacib sahəsində dövlət siyasətinin, cəmiyyətin yaradıcı və əqli əməyə münasibətinin müstəqil dövlətimizin hüquqi və demokratik əsaslara söykənən düşünülmüş və uzaqgörən məramından qaynaqlandığını desək yanılmarıq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 12 noyabr 1995-ci il. Hüquq yaym evi, Bakı, 2016. 92 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. 30 dekabr 1999-cu il. <https://e-qanun.az/framework/46947>
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. 14 iyul 2000-ci il. <https://e-qanun.az/framework/46950>
4. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. 28 dekabr 1999-cu il. <https://e-qanun.az/framework/46944>
5. “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 5 iyun 1996-ci il. <https://e-qanun.az/framework/4167>
6. “İnteqral sxem topologiyalarının hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 31 may 2002-ci il. <https://e-qanun.az/framework/915>
7. “Məlumat toplularının hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 14 sentyabr 2004-cü il. <https://e-qanun.az/framework/5537>
8. “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 16 may 2003-cü il. <https://e-qanun.az/framework/2195>
9. “Patent haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 25 iyul 1997-ci il. <https://e-qanun.az/framework/3934>
10. “Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 12 iyun 1998-ci il. <https://e-qanun.az/framework/3293>
11. “Haqsız rəqabət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 02 iyun 1995-ci il. <https://e-qanun.az/framework/9475>
12. ““Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və həmin Qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 25 avqust 2000-ci il. <https://e-qanun.az/framework/360>
13. Ağayev İ.B. Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Dərslük. Bakı; Nurlar nəşriyyatı, 2018. 488 s.
14. Əliyev E.Ə. Avropa əqli mülkiyyət hüququ. Bakı; “Uniprint” nəşriyyatı, 2014, 48 s.
15. İmanov K.S. Əqli mülkiyyət hüquqları. Məqalələr toplusu. Bakı; Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2013, 198 s.
16. Kərimov B.C. Cinayət qanunları külliyatı 1920-2000. Almanax. Bakı; Hüquq yaym evi, 2014. 1184 s.
17. Azərbaycan SSR-in 1937-ci il Konstitusiyası. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1965. 30 s.
18. Azərbaycan SSR-in 1978-ci il Konstitusiyası. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1978. 64 s.

Ayisha ALIYEVA Second-year graduate student of the
Police Academy of the Ministry of Internal Affairs,
police lieutenant**BASICS OF CRIMINAL LAW DEFENSE OF INTELLECTUAL
PROPERTY RIGHTS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN****SUMMARY**

The article explores the basics of intellectual property rights, the concept of crimes against intellectual property rights from a constitutional and criminal legal perspective. During the research, in accordance with the classification of intellectual property in the theory, the criminal elements established in the criminal law, as well as the relationships arising in connection with the protection of the interests of the owners of intellectual property rights, were theoretically interpreted. Also, in the topic, the specific features of the determination of intellectual property rights in the criminal legislation in force before the independence period were analyzed mutually with the norms related to the protection of those rights in the modern legislative acts.

Key words: Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, constitution law, criminal law, intellectual property rights, intellectual product, trademark, intellectual activity

Айша АЛИЕВАМагистр второго курса Академии полиции МВД,
лейтенант полиции.**ОСНОВЫ УГОЛОВНОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ
СОБСТВЕННОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ****РЕЗЮМЕ**

В статье исследуются основы права интеллектуальной собственности, понятие преступлений против прав интеллектуальной собственности с конституционной и уголовно-правовой точки зрения. В ходе исследования в соответствии с классификацией интеллектуальной собственности в теории теоретически осмыслены криминальные элементы, установленные в уголовном законе, а также отношения, возникающие в связи с защитой интересов владельцев прав интеллектуальной собственности. Также в теме проанализированы особенности определения прав интеллектуальной собственности в уголовном законодательстве, действовавшем до периода независимости, во взаимосвязи с нормами, связанными с защитой этих прав в современных законодательных актах.

Ключевые слова: Уголовный Кодекс Азербайджанской Республики, конституционное право, уголовное право, права интеллектуальной собственности, интеллектуальный продукт, авторское право, товарный знак, интеллектуальная деятельность